

**Liliana Corobca, *Maestrul și Makarenko. Roman științific*,
Oradea, Editura Ratio et
Revelatio, 2023, 210 p.**

O carte de care te apropii, cel mai probabil, cu oarecare teamă, având în vedere subiectul ei, traumatizant chiar și pentru cititor. O autoare, în același timp, de ale cărui lucrări nu ai cum să nu te apropii, cu legitimă curiozitate, deoarece puțini sunt cei care pot reuni, cu un succes pe deplin comparabil, ipostaza de scriitor cu cea de cercetător științific, așa cum o face Liliana Corobca. Rezultatul, în acest caz, este un „roman științific”, așa cum chiar îl subintitulează autoarea. Cu atât mai mare devine curiozitatea cititorului, în fața acestui, oarecum, insolit gen de literatură.

Subiectul romanului nu îl reprezintă atât reeducarea de la Pitești (sinistră temă, tălmăcită în fel și chip în ultimul timp, și nu totdeauna cu necesara empatie pentru victime), ci rolul, presupusul rol, al faimosului pedagog sovietic Anton Semionovici Makarenko în instrumentarea zisei atrocități. El, autorul *Poemului pedagogic*, este personajul principal al romanului. La început, însă, suntem împinși a crede că personajul principal este scriitorul sovietic, nu mai puțin faimos, Mihail Afanasievici Bulgakov, autorul capodoperei *Maestrul și Margareta*, romanul care a inspirat și titlul scrierii Liliane Corobca.

Se face, așadar, că Bulgakov, un fericit rezident al Raiului (deoarece avea acolo, la dispoziție, o bibliotecă fabuloasă, ceea ce îi satisfăcea o nevoie fundamentală, identificată de autoare în jurnalele și corespondența acestuia – vezi pp. 15-16), primește din partea ierarhiei cerești o misiune importantă. Aceea de a prezida judecata lui Makarenko. Pedagogul fusese și el în Rai, la fel de fericit precum Bulgakov (întrucât se ocupa, și acolo, de Colonia „Gorki”, care „părea ceva feeric” – p. 21), însă, în urma reclamațiilor primite dinspre Iad, statutul său ceresc fusese suspendat, în așteptarea verdictului care trebuia să vină de pe urma procesului fixat a se desfășura tocmai în incinta, de tristă

amintire, a penitenciarului din Pitești, transformat, între timp, în memorial istoric.

Nișel încurcat la început, Bulgakov își acceptă, mai mult de nevoie, misiunea și pornește către orașul de care nici măcar nu auzise, în viața lui pământescă: Pitești. Pornește este un fel de a spune, întrucât este purtat într-acolo de o caleașcă de care se îngrijesc șase draci și de un baston fermecat. Ba, încă, se pricopsi și cu un motan însoțitor, nu chiar fermecat, dar care, ca toate felinele de lângă casa omului, percepe mai mult (astfel, îl vede pe invizibilul judecător de ocazie, pe când oamenii aflați în vecinătatea acestuia puteau vedea numai bastonul lui, „mergând” de unul singur) și, după cum se va vedea, discret, iar în timpul procesului, simte, de asemenea, mai mult (și parcă îl încearcă mai multă empatie decât pe câte unii dintre noi, cei de astăzi). Dar parcă devenim puțin prezumțioși și, cum în lumea noastră, cea de jos, este cam periculos să îți dai cu părerea, ne transferăm ochiul critic asupra dracilor legați de trăsură, care, așa cum aflăm de la pagina 5, sunt nu numai „eleganți”, dar poartă și niște pălării „strălucind cu oarecare cochetărie”. Sugerându-ne, astfel, constatarea că până și dracii au asemenea slăbiciuni (într-atât de asemănătoare cu ale noastre, încât „de departe puteai crede, dacă făceai abstracție de cozile lungi și agitate, că sunt oameni” – p. 5), credem că autoarea ne atrage într-o dispoziție mai obiectivă, care este mult mai potrivită pentru a participa, fie și în mod pasiv, la un proces. Ar fi, deci, momentul să ne întrebăm dacă lui Makarenko, obișnuit între timp cu postura dobândită în lumea de sus, îi chiar pasă de imaginea lui postumă, întrucât din povestirea călătoriei lui forțate la Pitești nu ne lămurim suficient asupra acestui aspect. Iar noi nici nu ne mai întrebăm dacă, sau cât, ne pasă, întrucât forța de atracție a scriiturii ne trage imediat în vârtejul acțiunii, în a cărei desfășurare ne lăsăm prinși fără prea multe fasoane, în ciuda spaimei de subiect, de care pomeneam mai sus.

Nici condiția de participant pasiv nu e, însă, așa de simplă precum pare, căci, dacă nu sufletul, măcar mintea trebuie să stea trează. Altfel, am putea pierde, încă din start, sensul procesului, întrucât la pagina 9 tresărim, crezând că, de fapt, Bulgakov este cel judecat, odată ce se enunță ideea că nici acesta „nu a dus o viață tocmai pioasă”. Peste doar două pagini, ne lămurim că nu este vorba de așa ceva, ceea ce ne oferă prima concluzie, aceea că și păcătoșii, sau nepioșii ajung în

Rai, fapt de natură să ne liniștească și care crează, totodată, ambianța perfectă pentru un proces al „reeducării” de la Pitești.

Materialul probatoriu pare adunat cu multă grijă și selectat cu maximă comprehensiune, ba încă și cu o migală deosebită, din toate sursele edite identificabile (de pildă, ne este semnalată, în opera lui Bulgakov, o singură mențiune, trecătoare, despre România, mai precis într-un jurnal – vezi p. 25). Tot acest material este expus, așa cum este și normal, într-un proces declanșat de puterile cerești, sau într-unul menit să explice întruchiparea Răului în esența lui pură, începând cu „motivul diavolului care coboară pe pământ” (p. 11), cât și de la autorii cei mai importanți în problematica îngerilor și a ierarhiilor cerești (Andrei Pleșu, Dionisie Areopagitul, Grigore Palamas... – pp. 12-15). Remarcăm, grăbiți, bogăția de sugestii de la pagina 14, unde este analizat rolul memoriei atât în Rai, cât și în Iad (aici, dacă nu avem forța de a contempla, cu deplină comprehensiune, filosofii din vechime sau pe hermeneuții lor din zilele noastre, măcar tresărim oarecum satisfăcuți, la ideea că memoria ar include, în mod normal, și memoria istorică, aspect de care ne-am ocupat, atâta cât am putut, și noi).

Imediat după aceea, înțelegem, oarecum, și cum anume a ajuns tocmai Bulgakov în postura de participant activ la procesul din orașul românesc de care nu auzise pe timpul vieții lui: „un înger superb, uriaș, cu aripi” l-a scos din locul „liniștit și bibliotecos” în care atât de fericit activa și l-a condus într-un alt loc din Rai, un „spațiu vesel, cu mulți copii de toate vârstele, cu muzică, jocuri, o hărmălaie adevărată, dar atâta bucurie la un loc nu văzu niciodată” (p. 21). Nu fără mirare, aflăm că acest loc, care nu era împrejmuț, era taman „colonia Gorki”, condusă de un om pe care „afecțiunea copiilor îl făcea atât de fericit, încât, de la strălucire, părea totuși frumos”, deși nu era astfel (Anton Semionovici Makarenko, adică) – p. 21. Imaginea idilică, zgomotul așisderea pălesc însă brusc, atunci când lui Bulgakov i se fac cunoscute existența delegației venite din Iad și cea a documentelor (plângeriilor, adică) aduse de aceasta, în temeiul căreia Makarenko era cerut pentru a fi trecut, rapid, la... regim de smoolă. Aici, deși este invocată evidența că, așa cum Bulgakov nu auzise de Pitești, nu auzise nici pedagogul, amândoi decedând cu ani înainte de comunizarea României (în 1940, respectiv 1939), apare primul indiciu al vinovăției, și tocmai

din paginile *Poemului pedagogic*, acolo unde Makarenko își declară cultul pentru cekiști, ale căror „calități” mărturisea că era scopul lui „să le dezvolte în colectivul coloniei” (pp. 23-24).

Se crează aici un moment ciudat de solidaritate a dracilor cu anumiți rezidenți ai Raiului, care și ei „s-au mirat de un asemenea coleg” (adică de existența pedagogului sovietic în Rai) – p. 25. Nu putea fi însă vorba, în ciuda aparențelor, de convingerile morale ale dracilor, din moment ce aflăm, chiar din reclamațiile pe care le aveau asupra-le, că aceștia aveau un soviet, ba chiar și politicieni (p. 27). Nu știm, însă, dacă dracii autori ai memoriului au făcut o greșală, sau chiar autoarea romanului științific a strecurat aici o eroare de datare, spunând că Makarenko ar fi „condus nu doar coloniile din Ucraina la comanda C.E.K.A./K.G.B., dar și închisorile românești, tot la comanda K.G.B.-ului, când acesta a preluat puterea în România după 1944” (p. 28). Așa o eroare de datare, prea flagrantă ca să fie una inocentă, conduce la formularea greșită a capetelor de acuzare. Mai mult, dacă nu avem dovezi împotriva mărturiilor incriminatoare ale complicilor aflați în Iad, nu suntem deloc convinși că „reprezentanții de jos” ar fi interpretat în mod corect atitudinea unor sfinți, astfel încât manifestăm legitime îndoieli asupra încă unui pasaj din delatațiunea „grupului de draci devotați și onești”: „Din surse sigure, știm că dovezile noastre ar putea fi întărite de mulți care au suferit, unii martiri și sfinți ai închisorilor, care-s acolo, la dumneavoastră, și care ar fi șocați să afle ce bandit de rând și de carieră țineți sus la sân” (p. 29). Din parte-ne, sfinții își iartă inamicii, căci de aceea și ajung sfinți și, chiar dacă nu uită faptele acestora, nu prea credem că obișnuiesc să se refere la ei sub titulatura de „bandiți” (specifică tocmai limbajului torționarilor, cei de care sfinții se deosebesc întrutoate).

Interacțiunea scriitorului cu dracii ne aduce însă și o altă explicație, care îl înspăimântă pe acesta, anume aceea că, în chiar opera lui scrisă, necurații și diversele lor denumiri sunt un loc comun (p. 38). Mărturia cu adevărat neliniștitoare, și pentru cititori, este însă cea a unuia dintre dracii care l-au condus pe Bulgakov la Pitești, atât despre rolul literaturii („Noi îi iubim pe scriitori, fără ei, Iadul ar fi o groapă întunecată, dar cu fantezia și atenția lor am ajuns capodopere!” – p. 39), cât și despre confluența tărâmului înfricoșat de dedesubt cu ceea ce s-a petrecut în penitenciarul din nu foarte cunoscutul oraș

românesc („La Pitești, da, acolo s-a revoluționat Iadul!” – p. 39; „E cel mai indicat loc, dacă vreți să auziți de noi de bine” – p. 37).

Există, totuși, o justiție imuabilă, de la care nici „zeii” ideologici nu se puteau sustrage, așa cum constatăm dintr-o scenă de umor insolit cu Stalin, aflat în Iad, pe care dracii îl „împușcau pentru fiecare om ucis la ordinul lui” (p. 41), ceea ce se dovedise a fi o operațiune interminabilă.

Așa cum aflăm de la pagina 67, autoarea a refăcut drumul deținuților de la gară la penitenciarul din Pitești. Încearca, oare, să intre în pielea lor? Crezând, poate, că, aidoma lui Bulgakov, va determina, odată ajunsă în fața închisorii, revenirea în anul 1950? Ca să schimbe cele petrecute atunci, cu siguranță. Dar dacă s-ar schimba evenimentele, am mai învăța noi ceva dintr-o tragedie care nu a avut loc? Dar, chiar: oare am învățat, cu adevărat, ceva? Măcar prima întrebare rămâne fără răspuns, întrucât schimbarea evenimentelor nu pare posibilă: până și Bulgakov, după șocul contemplării evenimentelor din Camera 4 Spital, „ieși furios că nu poate face nimic, că e doar o umbră neputincioasă...” (p. 70).

Mai înainte de aceasta, Bulgakov, odată ajuns în fața penitenciarului, fusese uimit că „în jurul clădirii era o aglomerare ciudată de îngeri uriași, puternici, vânjoși, am putea spune, care acopereau cu aripile lor clădirea, pândeau de la ferestrele îngrădite, se adunau ciucure la ușă și, când se deschidea, se buluceau toți să intre” (p. 66). Cu adevărat antologică este, însă, descrierea scenei de la Camera 3 Parter, care i se înfățișează lui Bulgakov, după, aproape, fuga sa din Camera 4 Spital. Această scenă, pentru care nu putem elogia suficient inspirația (sau poate, revelația?) autoarei, lămurește pe deplin strania priveliște de la intrarea penitenciarului. O lămurește mai întâi pentru suflet, apoi și pentru minte, care astfel poate înțelege că ea nu există, cu adevărat, fără cel dintâi:

„E greu să privești spectacolul suferinței umane fără să poți ajuta. E greu să porți umbra spiritului inutilă, când oamenii se omoară între ei. Coborî scările în fugă și intră în următoarea cameră, la întâmplare. Motanul nu îl urmă nici aici, stătea ca un sfînx la marginea scării îmbiindu-l să coboare. Bulgakov nici nu-l văzu. În camera unde tocmai intrase domnea întunericul, cel puțin așa i se păru la început. Când privirea i se obișnuie, se sperie de tabloul parcă și mai groaznic decât

în camera precedentă. Aici îngerii, adică bucăți mari din ei, erau împărșiți, zdrobiți, pe jos. Cum poate așa ceva să existe? Cum poate Domnul permite, tolera așa ceva? Cum să moară îngerii?

Atunci văzu că fiecare deținut avea un înger lângă el, dar suferința era atât de atroce, lupta – atât de crâncenă, încât un singur înger pentru un deținut nu era de ajuns. Când călăul lovea fără milă, îngerul își desfăcea aripile și se așeza în față, primind lovitura, ca să nu-l doară atât de mult pe deținut. Îngerul păzitor proteja cum putea. În clipa de liniște făcea vânt cu aripa să aline durerea rănilor... Era uimitor că și îngerii călăilor munceau să oprească lovitura, să fie păcatul mai mic, în timp ce demonii împingeau pe la spate, ajutau, loveau și ei.

Așadar, aici se zbăteau îngerii de la ușa închisorii, de afară, să ajungă, ca să-i schimbe pe cei slăbiți de lovituri. Lupta se dădea și între spiritele celei lumi, nu doar între oameni, care nu se vedeau decât pe ei și nu simțeau sărutul îngerilor, nici ajutorul sau mângâierea lor” (p. 71).

În scena carnagiului din Camera 4 Spital, Bulgakov însuși intră în contact direct cu „omul cu diavolul cel mare în el, atât de mare, că-i ieșea pe la margini” (Eugen Țurcanu?), care-l lovește năprasnic, fără să-l observe (p. 72). Apoi, excedat, scriitorul intră în dialog cu însăși autoarea romanului științific (p. 74). Ca și după fuga din camera supliciului, și de această dată urmează, însă, o scenă consolatoare, datorată talentului și vizionarismului autoarei. Mai întâi, suntem atenționați că „arma Domnului se pregătea, dar îndrăciții torționari n-o vedeau tot mai ascuțită, tot mai strălucitoare și tot mai aproape de coasta lor, cu fiecare crimă, cu fiecare lovitură, pregătindu-le rușinoasa înfrângere” (p. 76). Acest fenomen îl putem explica cum dorim, reținem însă o precizare discretă a autoarei, care nu uită că mai văzuse „acest paloș când am vizitat închisoarea, în mâinile ferme ale Mariei, paznic și, oleacă, pe la începuturi, artist” (p. 76). O recunoaștem, aici, cu ușurință, pe Maria Axinte, cea care are grijă, în lumea reală, de Memorialul înființat în ceea ce a mai rămas din clădirea Penitenciarului Pitești (inclusiv Camera 4 Spital), inițiativă reușită care, prin însăși existența ei, asigură, prin reamintire, ca și prin șocul emoțional produs de contactul cu zidurile vechi ale edificiului, rușinoasa înfrângere a pornirilor bestiale din om. Până la urmă, spre satisfacția chiar a lui Bulgakov (din câte ne putem da seama), „mica lumină cerând ajutor”, care supraviețuise, chiar și după ce îngerii se recunoscuseră înfrânți, în camera de la subsol (p. 75),

transformase forța loviturilor primite în puterea de a renaște („Nimeni nu simțise atunci cum în om se naștea sabia. Paloșul îngeresc, cel care anunța dumnezeiasca victorie” – p. 78). Acum, spre bucuria noastră, care simțeam nevoia de a ne restabili mental, după complitele scene din paginile anterioare, a venit rândul îngerilor, care „loveau cu aripile lor, necruțător, acum loveau ei, la rândul lor, pentru ca nicio fărâcă de drăcime să nu se ascundă prin mărunțișuri și colțuri” (p. 78).

Paginile finale ale capitolului al treilea denotă o înțelegere superioară, de către autoare, a surselor și a evenimentelor legate de „fenomenul Pitești” și avatarurile acestuia, ceea ce sugerează că „prezența” lui Bulgakov, deopotrivă în incinta penitenciarului și în prezentul roman, e mai mult un pretext. Oricum, aceasta îl regăsește pe Maestru (la p. 80), care nu e însă, deloc, o apariție întâmplătoare, căci muzica orchestrei improvizate de el în „Camera 1 Biserică” revelează, mai întâi, concluzia optimistă că „zece draci strică un om bun, cu greu, iar un singur om demn și vrednic biruie tot răul și luminează în jur, topind negreața, răutatea, umilința și greața” (p. 82), apoi îl bagă de-a binelea în sperieți și îl pune pe fugă pe un gardian, care bănuie că muzica ce o auzea se datora faptului că „în pieptul lui cânta sufletul” (p. 84 – știm că așa ceva nu era de glumă în acei ani, când orice slăbiciune te putea arunca... de partea cealaltă a gratiilor), și în cele din urmă salvează întreaga comunitate și asigură biruința peste decenii a adevărului, conform următorului, antologic, paragraf: „Cântecul continuă, cucerind noi teritorii. Întreaga închisoare cânta, îi legăna pe toți în acorduri feerice și le vindeca rănille multe. Apoi, cântecul ieși din închisoare și ajunse în oraș, la casele oamenilor, care ascultau fermecați. Istoria cântecului aceuia și poveștile supraviețuitorilor există și azi...” (p. 84).

Makarenko fie este pomenit de forțele încleștate în cumplita luptă din penitenciar (p. 73), fie, din contră, este remarcată, de către autoare, nemenționarea acestui nume, deoarece „nu le ardea spiritelor de el” (p. 78). Autoarea însăși, care amestecă istoria propriilor ei cercetări cu intriga judiciară a romanului, pornește de la concluzia că „nu văd nicio legătură între reeducarea de la Pitești și cea practică de Makarenko” (p. 89), apoi subiectul este, totuși, legitimat („Îmi dau seama că nu scap de el, mai bine-zis, că este ceva la mijloc cu aceste acuzații și trebuie să intervin și să studiez mai serios” – p. 89), iar mai târziu apar, cu adevărat, îndoielile, la pagina 90: „Vine corectura la cronică lui Bottoni

și modific în loc de «nu are nicio legătură cu reeducarea», schimb: «nu are legătură directă». Așadar, încă nu vedeam legătura DIRECTĂ; la drept vorbind, eram confuză și nesigură și, în general, mare brânză nu vedeam...”. De aici, autoarea devine „pasionată” (p. 90), apoi „și mai pasionată” (p. 91) de subiect, pe care îl cercetează din scoarță în scoarță și își formează ideea că „credibilitatea imensă pe care o avea Ierunca este motivul preluării, de către mulți istorici, a ideii privind rolul lui Makarenko în fenomenul Pitești, fără îndoieli sau căutări personale” (p. 96). Poate, însă, că este la mijloc și o bănuială, mai mult sau mai puțin instinctivă, de genul celei exprimate de Ion Ianoșide (o victimă reală a reeducărilor): „Makarenko ne spune, plin de mulțumire, că nu a dat niciodată o palmă vreunul elev al său. Dar el a organizat teroarea colectivității prin otrăvirea elevilor lui și transformarea lor în călăi – și tocmai asta nu o mărturisește” (p. 102). De fapt, Liliana Corobca a identificat (vezi pp. 162-165), chiar în scrierile lui Makarenko, un caz de lovire, repetată chiar, a unui colonist, un „bandit adevărat”, care în urma acestui incident s-a dat pe brazdă (aici, fără a pune la îndoială legitimitatea indignării pedagogului, simțim, totuși, o similitudine cu „explozia”, așa cum o interpretau torționarii de mai târziu). În fine, după ce autoarea analizează opera lui Makarenko și ecourile acesteia, ba chiar transformările postume ale ei, apare o nouă rezervă critică: „Aici trebuie așadar să disociem între ce a făcut, de fapt, Makarenko, în colonii, și ce spune în prelegerile sale, după ce colegii săi au fost împușcași și arestați, iar coloniile muncii, desființate” (p. 137).

Romanul științific al Lilianei Corobca se compune, în fond, dacă nu din două cărți, cu siguranță din două părți destul de diferite ale aceleiași cărți: prima, o superbă alegorie care ne revelează dedesubturile inefabile ale reeducării, a doua o erudită reconstituire a carierei profesionale a acuzatului Makarenko, fapt care s-a dovedit decisiv, în ultimă instanță, pentru stabilirea sentinței. Folosind ca pretext prezentarea argumentelor acuzării și celor ale apărării, în cadrul ineditului proces de la Pitești, autoarea explorează exhaustiv opera lui Makarenko, ca și întreaga istoriografie de mai târziu, care l-a făcut pe acesta răspunzător de apariția cumplitelui experiment carceral. Ambele prezentări sunt absolut obiective; remarcăm că, deși este critică față de scrierile celui mai important (în opinia noastră) analist al fenomenului reeducării, Mircea Stănescu (vezi, în special, observațiile

severe de la paginile 115, 171-173 și 200), autoarea are puterea să identifice și meritele de căpătâi ale acestuia: „istoricul Mircea Stănescu a fost primul cercetător român care nu s-a oprit doar la enumerarea mărturiilor găsite, ci a mers la sursă, la opera pedagogică a lui Makarenko și a comentat-o. Mai mult decât atât, dincolo de exagerările oarecum motivate (fiind cercetător tânăr și influențat de documentele dure despre Pitești), Stănescu a identificat totuși fără greș câteva din elementele comparabile ale celor două reeducări” (p. 113). De altfel, obiectivitatea nici nu ne poate surprinde, având în vedere râvna și migala deosebite care au condus documentarea Liliane Corobca (vezi observațiile de la paginile 116 și 127), însă credem că tonul criticilor îndreptate împotriva lui Stănescu este, totuși, prea sever.

Sunt trecute în revistă și puse în context toate elementele biografice „nesănătoase” ale lui Makarenko (în frunte cu existența fratelui său, care luptase de partea albilor, în războiul civil rusesc), episoadele represive din biografia lui profesională, dar și contactele avute cu poliția politică sovietică, în cadrul căreia, pentru un timp, a și lucrat (vezi pp. 131 și 157). Până la urmă, credem că devenea inevitabilă concluzia formulată la pagina 159, unde se distinge între intențiile personale și efectul ideilor proferate, care credem că a fost intuită, cumva, de diverși autori români, care nu s-au priceput să o formuleze cu exactitate: „Avem așadar dovada că cekiștii l-au urmărit cu atenție și cunoșteau în amănunt tot ce «inova» Makarenko. Părerea noastră umilă e că «metodele» lui Makarenko fuseseră deja studiate, apoi aplicate de către cekiștii atenți, fără ca rolul lui Makarenko să mai conteze. «Specialiștii» serviciilor secrete au ales esențialul, «metodica», situațiile și le-au interpretat, adaptat, utilizat potrivit condițiilor speciale, uneori cu totul diferite față de colonia pentru copii delincvenți”. Mai mult, după ce explică, în mod documentat, în ce anume consta metoda „exploziei”, care a fost suspectată de unii autori a se afla la originea violențelor de la Pitești, autoarea revine cu o afirmație mai radicală, afirmând că „primele instituții enorm interesate de rezultatul activității pedagogului nostru au fost, în U.R.S.S., serviciile secrete, iar «fenomenul Pitești» este o dovadă că aceste servicii au încercat să implementeze, sub diverse forme, «metodele» lui Makarenko. (...) Întrebarea dacă a existat o instrumentalizare politică a acțiunilor și operei sale și-au pus-o, pe bună dreptate, mai mulți cercetători” (p. 192).

Autoarea, care nu se lasă până când nu identifică și participarea (singura, de acest fel) a lui Makarenko la o ședință de demascare, cea a scriitorului Haim Șaevici, despre care aflăm cu interes că a trăit și prin Transnistria și care a fost, probabil, împușcat, în 1936 (pp. 202-204), își încheie opera cu un epilog fantastic, care întâi ne face să visăm la o istorie secretă, în care rezistenții noștri din munți purtau asupra lor „sabia îngerească” de la Pitești, iar rușii au întrerupt imediat „experimentul Pitești” atunci „când au descoperit primul soldat de-al lor cu aripioare” (p. 206) și, în final, ne aduce cu picioarele pe pământ, aducând în scenă, chiar dacă evaziv (pentru a nu-i speria pe reconciliații Bulgakov și Makarenko, ce avuseseră năstrușnica idee de a vizita Ucraina, înainte de a reveni în Rai), invazia rusă din februarie 2022.

Până la urmă, e o carte care ne predispune să ne lăsăm libere barierele imaginației, fără a ignora realitatea și multiplele ei fațete. Dar, oare, tot ce putem face este să medităm? Poate că s-ar cuveni făcute, aici, unele mențiuni despre ce și cum a fost „fenomenul Pitești”; credem că, totuși, nu este locul lor aici. Vor veni ele altădată, mai ales că romanul reaprinde, cu mijloace meșteșugite, vechea dispută, asupra vinovăției/inocenței lui Makarenko și este de așteptat să fie analizat și de alți autori interesați de subiect.

Ca cititori, nici nu știm care este cel mai neliniștitor aspect al domeniului de meditație: trecutul de atrocități și de justificări ale lor, care formează tot fundalul cărții, sau viitorul nedefinit, descris în capitolul 2, dedicat utopiei în care oamenii ajung perfecți, sau cel puțin așa credeau ei, adică „evoluează” la statutul de protozoare, albe și fără forme, și fără nevoi, sau, cum le percep atât autoarea, cât și, pe urmele ei, imaginarul Bulgakov coborât din Rai, niște „bile diforme” (p. 58). Dar chiar și aceste forme „perfecte” își doreau altceva, adică să zboare și să fie frumos colorate. Și să aibă și ele nevoile lor. Ceea ce, finalmente, se și întâmplă, spre bucuria lui Bulgakov, care se declară satisfăcut că utopia a durat puțin (p. 62). Însă presupusa utopie care a generat spațiul concentraționar comunist a durat mult mai mult și, mai ales, decisive au fost efectele asupra victimelor ciudatei idei de „perfectiune” impusă, cu temporar succes, la Pitești.

Din parte-ne, deși, spre ușurarea noastră, nu am fost convocați, nici ca parte, nici ca martor, în acest proces, ni se pare rezonabil să credem/presupunem că ideile lui Makarenko au avut intenții bune, de

recuperare prin muncă a delicvenților minori, dar că ele și-au dovedit utilitatea din perspectiva poliției politice sovietice, care nu a pregetat să le preia într-un sens „creator”, adică a le transforma într-o metodă represivă. Metamorfoza ideilor bune în ceva malign a continuat după Al Doilea Război Mondial, când, la Pitești, au devenit un pretext/punct de pornire în diabolicul proces numit „reeducare”. Firește, fără ca Makarenko însuși să fie consultat în acest sens, acesta fiind, deja, mort de un deceniu. Credem, totuși, că sentința de achitare (justă), pronunțată de Bulgakov (p. 202) a avut în vedere (cum este și normal) numai probele existente la dosar. Cele lipsă ar putea inspira un alt deznodământ. Teoretic, procesul ar putea fi reluat, odată cu descoperirea și publicarea manualului care știm că a fost redactat de Makarenko în perioada activității sale în cadrul N.K.V.D. din R.S.S. Ucraineană și că era intitulat *Metodica de organizare a procesului educațional*, dar care nu a fost descoperit (vezi p. 162). Nu credem că acesta s-a pierdut iremediabil, ci mai degrabă că arhivele secrete sovietice îl țin bine pitit; de înțeles, odată ce manualul ar putea atenta la imaginea lui Makarenko, tocmai după ce U.N.E.S.C.O. a declarat anul 1988 ca „Anul Makarenko”, iar cele „două tabere în studierea și receptarea lui Makarenko” (sovietică, respectiv occidentală) s-au împăcat (p. 194); dar, deja, observăm că devenim, din nou, prezumțioși și o atare atitudine nu ar fi admisibilă într-un proces echitabil. Care ar putea fi reluat, însă numai în cadrul aceleiași instanțe cerești, deoarece, în justiția noastră pământeană, morții nu mai pot fi judecați.

Maestrul și Makarenko este o carte care, cu mijloace inedite, ne problematizează. Autoarea instrumentează aici, cu talent și erudiție, o materie încă „fluidă” dar oare nu e cumva condamnată să rămână astfel? Mă tem că încă nu putem cunoaște, ba încă mai puțin a și înțelege, multe din cele petrecute în acel loc în care „s-a revoluționat Iadul”.

Silviu B. Moldovan